

SADRŽAJ

UVOD	7
I. PRIVATNI ŽIVOTI ZA VREME FAŠIZMA	11
Suzana na pragu vojnog suda	14
Jedan tužni nagoveštaj novih svakidašnjica	23
II. U NEDOSTATKU RATA	31
Protivnarodni cinični osmeh (iza prozora)	34
Pupši	34
Šta je rekao prvi komšija?	38
Zašto su se zapravo ujedinile slovačke, nemačke i mađarske crkvene opštine?	44
Miljenik nemačkih okupatora	50
Presude	51
Pokušaj obaranja društvenog uređenja u Sajanu – uključivši donekle i Atlantu u priču	58
Jedna digresija o Atlanti – odmah na početku – sa koka-kolom, pepsijem i, naravno, šimpanzama	60
Ali šta su počinili Albert Zombori i Andor Kabok 1948. godine? ...	67
Još jedna američka digresija	74
Nazad u Sajan	77
I tebi sinko... ..	79
III. PROMENLJIVA ČAST, ODRŽIVE PSOVKE.....	83
Čast i ispravnost	85
„... Majku ti tvoju i onog ko te je napunomoćio” – ljudi i psovke.....	88
Prve pantalone posle rata	88
Jedan događaj 29. oktobra 1946. u Gornjoj Mužlji, u kući br. 215 ...	89
Paralela	96
Nazad u 1946. godinu – a tamo patke, pominjanje muževa, te nagodba	103

IV. NESTABILNI BRAKOVI, NESTABILNA ISTORIJA I ISTRAJNI	
USVOJITELJI U VREME IV/A I V/B	113
Doba IV/a i V/b prema jednoj svesci	115
Jedno bečkerečko usvajanje otprilike u razdoblju IV/a	124
Inicijativa gospođe Kolarič	124
Da li sam poznavao Ernea?	135
Herminino posvajanje u vreme IV/a i V/b – i nešto kasnije	137
Ko je bila Hermina?	137
Spremajući se na put	147
Broj filma (?)	154
Epilog	155
V. POKUŠAJI ANTALA PELIJA I BRANKA ĐURIĆA DA MAKAR	
DONEKLE PREUREDE ISTORIJU	157
Može li se srediti da se Antal Peli oženi svojom ženom?	160
Jedan paralelni slučaj – sa krmačama fašističkog porekla i s kažnjivom upotrebom kuhinje lokalne mlekare umesto zajedničkog kazana	162
Da li je Antal Peli bio ubica?	175
Žalba, molba za pomilovanje, dve Katarine i Gizela	189
Kako da izađem iz priča Antala i Branka?	197
VI. SITNE KRAĐE U NOVOJ SVAKODNEVICI – U PRVIM	
GODINAMA POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA	199
Od ničijih gaća do ničije pravde	202
Ratno profiterstvo – zidarskim radom	210
Dobra čovečanstva i naroda – izbliza	220
Iskušenja jedne oproštajne večere	229
VII. SLUČAJ LEDEREROVIH – PROPALI CILJEVI,	
SAČUVANA PISMA	243
Jedna presuda	245
Jedna ili dve promene sveta u pozadini	250
1946. – i pisma Đerđa Lederera	258
1947. – i pisma Artura Lederera	271
Zatim	280

UVOD

U tekstu pod naslovom „Osloboditi se svakidašnjice”, Ištvan Erkenj saopštava čitaocima sledeće: „Gledalac u pozorištu hoće da istupi iz svog života, hoće da se oslobodi svakidašnjice [...]”.

Često je zaista tako. Ali postoje i takva vremena, kad se ljudi trude da se oslobode, ne svakidašnjice nego od scene. Zato što su se našli na sceni istorije, kao njeni prinudni protagonisti. Ili su pred scenom, silom saterani u gledalište. Onaj ko hoće da se oslobodi i da istupi iz ovog života okreće se svakodnevici. U ponekim ulicama, pod nekim kapijama, dvorištima, postoje još neke zaboravljene svakidašnjice, premda one više liče na jedan zamišljeni svet. Takvom svetu teže posetioци svakidašnjice.

To vidim i u onim spisima koji odražavaju sudske sporove u prvim godinama posle Drugog svetskog rata. U ponekim slučajevima – ako protagonisti nisu proganjani ili progonitelji – svakodnevica se pomaljađu i iz ratnih godina. Krajem marta 1943. godine, na primer, u jednom pretežno nemačkom selu u Banatu, razmenjene su vrlo oštre reči. Pitanje koje je podelilo lokalni nemački živalj nije se odnosilo na to da li je na istorijskoj sceni koja se tada uobličavala – i posle svega što se do tada desilo – Hitler slavni vođa ili pak neviđeni monstrum. Na ulici, u još prisutnoj, ali raspadu već sklonoj svakodnevnosti, ključno pitanje je bilo sledeće: da li je Suzana čestita devojkа ili je obična kurva (posle svega što se desilo u kukuružištu između nje i muža jedne komšinice). Ovo pitanje je dospelo pred sud.

A dalje, prvih nekoliko poratnih godina se još oseća inercija rata, ona je još u stanju da uzdrma (ili da sruši) stare građevine i da poljulja čatrlje novonastale stvarnosti. Postoje i pokušaji potrage za svakodnevicom. Iz jednog drugog predmeta (reč je o krađi gaća), vidim da se pravo vratilo na svoje tradicionalne staze. Suprotstavljene strane se pozivaju i na rimsko pravo. Jer

je slučaj krađe gaća bio na časnoj distanci kako od starih, tako i od novih vera. S druge strane pak, imamo na sceni više patriotizma nego prava, pogotovo ako je u pitanju i narodna imovina. Branko je strogo kažnjen jer je izvesnoj Katarini, koja je radila u mlekari, dopustio da ruča u tamošnjoj menzi. Katarina je, kao Nemica, 1946. godine bila u logoru, raspoređena na rad u mlekari, tamo je mogla da radi, ali ne i da jede. Logorašice na prinudnom radu dobijale su nešto iz logorskog kazana, menza im je bila nedostupna. Sud je utvrdio da je Brankov postupak bio nepatriotski čin kojim je umanjena narodna imovina – ili narodna klopa. A onda je isti taj Branko držao i svinje u dvorištu. Navodno, svinje jednog komšije, s njegovim pristankom. To je ovako, naizgled, jedan svakodnevni momenat. Ali na tinjajućem žaru zaostalom iz ratnog požara, i to se uobličilo kao izraz odsustva patriotizma, jer je komšija bio Namac. Prema kvalifikaciji tužioca, Branko je „držao krmače fašističkog porekla”. Odbrana je mogla da potegne argument da već imamo svaki-danšnice i one dopuštaju i obične komšijske odnose, pa i ako je komšija – Namac. Ali za vreme odvijanja ovog sudskog postupka, u februaru 1947. godine, svakodnevnost još nije bila dovoljno uvažavana. I zbog toga advokat gradi odbranu na činjenici da je Branko dopremio krmače iz svog rodnog sela, dakle, rečene krmače nisu fašističkog porekla. U tim godinama je i evangelistički sveštenik Ištvan Čepčanji bio optužen za jedan protivnarodni osmeħ.

Da su svakodnevice bile teško dostupne, pokazuje i pismo Antala Pelija u kojem moli advokata da isposluje dozvolu da se oženi. Antal je inače optužen da je jačao ratni potencijal hitlerovske vojske – a činio je to na taj način što je držao mlin za papriku i što ju je mlevenu prodavao i Nemcima. Tužilac je naveo da je iz ekstrakta mlevene paprike bilo moguće proizvesti i vitamine koji pospešuju kondiciju. I dok se smeškam čitajući ove spise, pada mi na um da krojni listovi kojima su se prilagođavali argumenti možda i nisu ukinuti, jedino ih vidim manje prikriivenim u starim spisima nego u današnjoj stvarnosti.

Tu je, pored drugih, i slučaj Lederer u kojem legendarni veleposednici iz Čoke pokušavaju da se vrate u jedan predratni normalitet, ali im to baš i ne uspeva. Nakon što su pred pogro-

mom Jevreja pobjegli u Budimpeštu, i pošto su preživeli i tamošnji pogrom, vraćaju se kući i bivaju suočeni s optužbom da su saradivali s okupatorom – jer je u novoj praksi ta optužba bila uobičajena (rekao bih: svakodnevna) osnova za konfiskaciju imovine. Među sudskim spisima nailazim i na pisma koja Ledererovi, otac i sin, upućuju advokatima, ocu i sinu. Ova pisma ne ukazuju samo na to šta se dešavalo u novim i novim svetovima (fašizam, antifašizam, komunizam), nego i na to kako su Ledererovi doživljavali ono što se dešavalo.

Ovi spisi su slučajno zaostali – i ta slučajnost sad se preobličila u sreću. Američki romanopisac Henri Džejms piše: „Neophodan je veliki deo istorije da bi se stvorila jedna mala književnost.” Mislim da je Henri Džejms imao u vidu veliku istoriju. Svakodnevna istorija malih ljudi, koja je ostala sačuvana u sudskim spisima iz perioda oko Drugog svetskog rata, daje veće šanse. U sudskom postupku protiv Antala i Branka Drugi svet-ski rat igra ulogu kakvu u njemu igraju dve Katarine. Od jednog ovakvog spleta istorijskih okolnosti i mnogo manje je dovoljno da se stvori književnost (ili da postane književnost).